

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

مصاحبه پژوهشی؛

بررسی وضعیت تولید پنبه در ایران

(راهکارهای جهش تولید)

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صدا و سیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی قنبری شیرسوار

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳	* نکات برجسته
۴	* اولویت و ضرورت موضوع
۴	* مقدمه و طرح مسئله
۴	* وضعیت تولید پنبه در جهان و کشورهای پیشرو
۵	* وضعیت تولید پنبه در ایران
۹	* میزان واردات پنبه در کشور
۹	* ضرورت احیا کشت پنبه و مزیت های فنی، اقتصادی و اجتماعی آن
۱۱	* اهداف جهش تولید پنبه در کشور
۱۱	* طرح خودکفایی پنبه در کشور
۱۱	* وضعیت خرید تضمینی، نهادهای تولید و سطح مکانیزاسیون کشت پنبه در کشور
۱۱	* وضعیت صنایع تبدیلی و فرآوری پنبه در کشور
۱۲	* موانع، مشکلات و علل عمده کاهش تولید پنبه در کشور
۱۲	* برنامه ها و سیاست های وزارت جهاد کشاورزی برای توسعه و جهش تولید پنبه در کشور
۱۲	* راهکارهای جهش تولید پنبه در کشور
۱۳	* میزان استفاده از فن آوری و شرکت های دانش بنیان در پنبه
۱۳	* جمع بندی

* نکات برجسته:

- ❖ برخی از کشورها به پنبه لقب طلای سفید را داده‌اند.
- ❖ پنبه یکی از محصولات راهبردی صنعتی و ماده اولیه صنایع نساجی است. از روغن پنبه دانه در صنایع روغن کشی و از کنجاله آن در خوراک دام استفاده می‌شود.
- ❖ از پنبه فرآورده زیادی استحصال می‌شود که مهمترین آن لینتر مورد نیاز صنایع نظامی است.
- ❖ وزارت جهاد کشاورزی طرح خودکفایی تولید پنبه را از سال ۱۳۹۴ تا سال ۱۴۰۴ در دستور کار خود قرار داده است.
- ❖ میزان تولید جهانی پنبه ۲۵,۶۸۲ میلیون تن می‌باشد بزرگ‌ترین کشورهای تولید کننده جهان به ترتیب چین (با ۶,۰۴۰ میلیون تن)، هند (با ۵,۳۵۰ میلیون تن) و آمریکا (با ۳,۹۹۹ میلیون تن) می‌باشند.
- ❖ امسال در سطح بیش از ۹۷ هزار و ۴۶۸ هکتار پنبه‌کاری در ۱۸ استان کشور وجود دارد و از برنامه تدوین شده برای این محصول جلوتر هستیم.
- ❖ هم اکنون ۵۰ درصد پنبه مورد نیاز کشور همچنان وارداتی است. میزان واردات انواع پنبه در سال ۱۳۹۸ برابر با ۹۷ هزار تن و ارزشی آن در حدود ۲۰۰ میلیون دلار بوده است.
- ❖ در کشور حدود ۷۰ کارخانه فعال پنبه پاک کنی وجود دارد که کافی است.
- ❖ سالانه حدود ۶۰ درصد پنبه کاری کشور از بذر گواهی شده و استاندارد استفاده می‌شود. هزینه زیاد تولید بذر استاندارد و ضد عفونی شده در داخل کشور و قیمت زیاد بذر وارداتی باعث می‌شود تا کشاورزان از بذر خود مصرفی استفاده کنند.

اولویت و ضرورت موضوع

پنبه یکی از محصولات راهبردی صنعتی و ماده اولیه صنایع نساجی است. از روغن پنبه دانه در صنایع روغن کشتی و از کنجاله آن در خوراک دام استفاده می‌شود. از پنبه چندین فرآورده مهم دیگر استحصال می‌شود که مهمترین آن لینتر مورد نیاز صنایع نظامی است. در حال حاضر حدود ۵۰ درصد پنبه مورد نیاز کشور در داخل تولید می‌شود. پیش بینی می‌شود با وجود تحریم و همچنین برنامه کاهش صادرات پنبه توسط کشورهای تولیدکننده به واسطه توسعه صنایع نساجی آن کشورها، تامین پنبه مورد نیاز از طریق واردات با محدودیت شدیدی مواجه شود. لذا لازم است برای سال‌های پیش رو شاهد جهش تولید پنبه در کشور باشیم.

مقدمه و طرح مسئله

پنبه با کاربردهای وسیع در صنعت، یکی از مهم‌ترین محصولات کشاورزی در جهان است. صادرات این محصول، سودآوری بالایی دارد و برخی از کشورها به این محصول لقب «طلای سفید» را داده‌اند. تولید و کشت پنبه همواره از فعالیت‌های بسیار مهم به شمار می‌رود و در حال حاضر با توجه به اهمیت این محصول استراتژیک در تولید پوشاک و البسه، نقش تعیین کننده آن در توسعه صنعت نساجی غیر قابل انکار است. حوزه‌ای که کشور ایران به عنوان یکی از عرصه‌های قابل توجه تولید این محصول، از سابقه و عقبه‌ای دیرین برخوردار است. تولید پنبه را می‌توان نقطه اتصال دو حوزه زراعت و صنعت نساجی نام نهاد و با این اوصاف، پیشرفت و رونق در حوزه اشاره شده باعث رشد و شکوفایی عرصه زراعتی کشت این محصول از یکسو و توسعه صنعت نساجی و تولید پنبه از دیگر سو خواهد شد.

پنبه به عنوان یک گیاه صنعتی، در طیف وسیعی از بخش‌های اقتصادی مورد استفاده قرار می‌گیرد و کمتر محصول کشاورزی با این قابلیت را می‌توان پیدا کرد. این محصول به لحاظ ایجاد اشتغال دارای اهمیت فراوانی در هر اقتصادی است. علی‌رغم اهمیت این محصول، متأسفانه در طی دهه های اخیر، میزان تولید پنبه در کشور با کاهش همراه بوده است. همین امر باعث شده کشور ایران از یک صادرکننده پنبه به یک واردکننده تبدیل شود. با توجه به این مسائل، وزارت جهاد کشاورزی طرح خودکفایی در تولید پنبه را از سال ۱۳۹۴ تا سال ۱۴۰۴ در دستور کار خود قرار داده است. در همین راستا و برای تحلیل بیشتر ضرورت و اهمیت تولید پنبه، بررسی وضعیت تولید پنبه در جهان و ایران، وضعیت صادرات و واردات، موانع و چالش‌های جهش تولید و برنامه‌ها، سیاست‌ها و راهکارهای وزارت جهاد کشاورزی برای جهش تولید، **مصاحبه‌ای با آقای مهندس ابراهیم هزار جریبی، مجری طرح پنبه وزارت جهاد کشاورزی^۱** انجام شده که مهمترین بخش‌های آن در این پژوهش ارائه می‌شود.

وضعیت تولید پنبه در جهان و کشورهای پیشرو

بر اساس گزارش کمیته مشورتی جهانی پنبه این محصول در بیش از ۶۰ کشور جهان کشت و ۲,۵ درصد از زمین‌های قابل کشت جهان را اشغال نموده است. ۱۵۰ کشور جهان درگیر صادرات و واردات این محصول بوده، با احتساب نیروی شاغل در بخش‌های خدماتی، فرآوری، انبارداری و حمل و نقل در این صنعت، تعداد افراد شاغل به ۳۵۰ میلیون نفر در جهان می‌رسد. همچنین افراد بیشتری در صنایع وابسته مانند نهاده‌های کشاورزی، ماشین آلات و تجهیزات، روغنکشی و نساجی به آن اضافه خواهند شد. کشت پنبه باعث امنیت غذایی و افزایش امید به زندگی در جوامع روستائی کشورهای در حال توسعه آفریقا، آسیا و آمریکای لاتین می‌گردد. در سال ۲۰۱۹ ارزش پنبه تولیدی حدود ۶۰ میلیارد دلار می‌باشد.

➤ کشت پنبه در جهان ۳۰ تا ۳۶ میلیون در هکتار است. در سال ۲۰۱۹ سطح کشت جهانی پنبه ۳۳ میلیون هکتار می‌باشد. بیشترین سطح کشت مربوط به کشورهای هندوستان ۱۲,۶۰۰، آمریکا ۴,۱۳۰ و چین ۳,۳۶۷ میلیون هکتار گزارش شده است.

۱- این مصاحبه در تاریخ ۱۳۹۹/۰۵/۲۰ انجام شده است.

- میزان تولید جهانی ۲۵,۶۸۲ میلیون تن می‌باشد بزرگترین کشورهای تولید کننده جهان به ترتیب چین (با ۶,۰۴۰ میلیون تن)، هند (با ۵,۳۵۰ میلیون تن) و آمریکا (با ۳,۹۹۹ میلیون تن) می‌باشند.
- میانگین عملکرد الیاف پنبه در جهان ۷۷۸ کیلوگرم در هکتار است. در کشورهای مهم تولید کننده پنبه، ترکیه با ۱,۸۷۹، چین با ۱۷۹۴ و برزیل با ۱۶۸۵ کیلوگرم الیاف در هکتار مقام‌های اول تا سوم را در جهان به خود اختصاص داده‌اند.
- حدود ۲۸,۶۷ میلیون کشاورز پنبه کار در دنیا است.
- واردات پنبه در جهان ۹,۲۱۹ میلیون تن و بزرگ‌ترین کشورهای وارد کننده به ترتیب چین (۲,۱۰۰ میلیون تن) بنگلادش (۱,۵۴۴ میلیون تن) و ویتنام (۱,۵۱۰ میلیون تن) می‌باشند.
- صادرات جهانی پنبه ۹,۰۷۹ میلیون تن و به ترتیب آمریکا (با ۳,۲۱۴ میلیون تن)، برزیل با (۱,۳۱۰ میلیون تن) و هند (با ۰,۸۰۰ میلیون تن) بزرگترین صادرکنندگان جهان می‌باشند.
- میزان مصرف جهانی پنبه ۲۶,۰۰۹ میلیون تن است که بزرگ‌ترین کشورها به لحاظ مصرف چین (۸,۲۵۰ میلیون تن)، هند (۵,۴۰۰ میلیون تن) و پاکستان (۲,۳۵۸ میلیون تن) می‌باشند.

جدول ۱- کشورهای مهم تولید کننده پنبه در جهان - آمار ۲۰۱۹

کشور	سطح کشت ۱۰۰۰ هکتار	عملکرد کیلوگرم در هکتار	تولید ۱۰۰۰ تن	صادرات ۱۰۰۰ تن	واردات ۱۰۰۰ تن	مصرف ۱۰۰۰ تن
هند	12600	425	5350	800	340	5400
آمریکا	4130	968	3999	3214	1	644
چین	3367	1794	6040	30	2100	8250
پاکستان	2325	718	1670	16	638	2358
برزیل	1618	1685	2726	1310	4	730
ازبکستان	900	712	641	127	0	630
مالی	698	395	276	300	0	2
بنین	656	450	295	292	0	1
بورکینافاسو	646	283	183	200	0	3
ترکمنستان	534	562	300	143	0	141
ترکیه	520	1879	977	105	762	1555
تانزانیا	420	193	81	43	0	44
ساحل عاج	392	515	202	195	0	2
استرالیا	343	1414	485	791	0	6
آرژانتین	333	772	257	118	1	167
یونان	277	1083	300	298	7	16
ایران						
ایران	90	711	64	0	98	120
رتبه ایران	30	19	26		13	17

* وضعیت تولید پنبه در ایران

❖ دوره پیش از انقلاب اسلامی

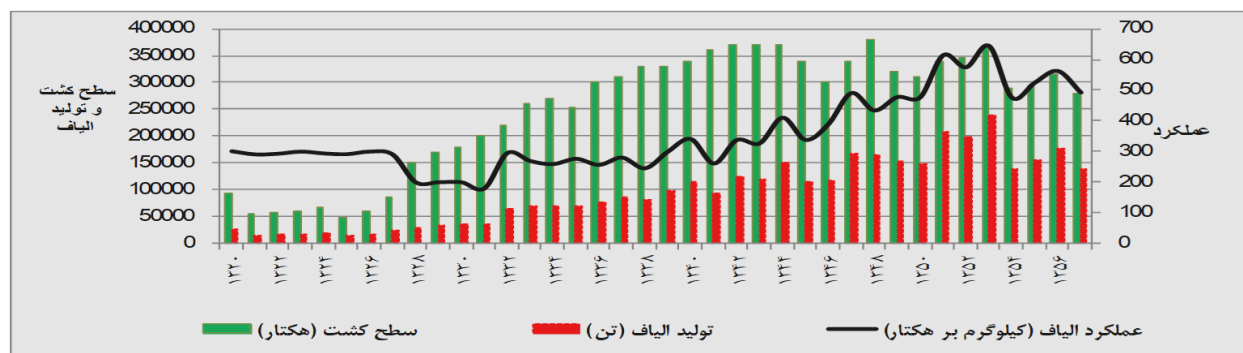
در ایران کشت پنبه بومی بیش از دو هزار سال رایج بوده است. لیکن نوع الیاف متوسط آن که در صنایع نساجی به طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد، برای اولین بار بذر ارقام آپلند در زمان صادرات امیرکبیر (۱۲۳۰) و سپس با وقفه‌ای طولانی مجدداً در

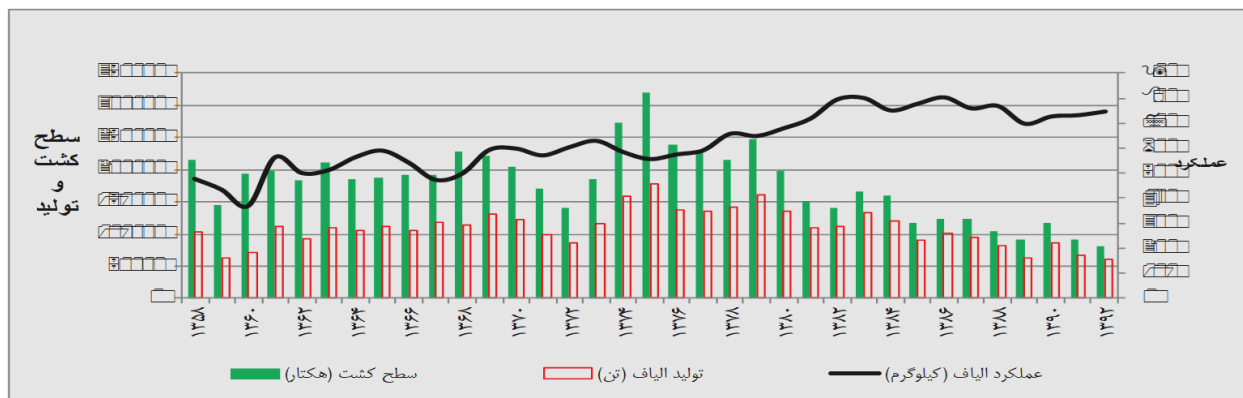
سال ۱۳۰۳ وارد کشور شد. از آن پس سطح کشت آن به مرور افزایش یافت و تا سالهای قبل از انقلاب تولید سالیانه آن که بخش عمده‌ای از صادرات غیر نفتی کشور را به خود اختصاص داده بود، تقریباً پایدار باقی ماند. در سال‌های توسعه کشت و تولید پنبه، بیش از ۱۰۰ کارخانه پنبه پاک کنی با ظرفیتی حدود ۷۰۰ هزار تن وش، به شکلی مناسب فعال بوده‌اند و استان‌های گلستان (معروف به منطقه طلای سفید) و مازندران با دارا بودن شرایط اقلیمی مساعد و با کمترین مقدار مصرف آب، از مهمترین مناطق تولید پنبه کشور محسوب می‌شد. در این دوره وجود قطعات بزرگ اراضی با توان مدیریتی و سرمایه‌گذاری مناسب از مهمترین عوامل تاثیرگذار در توسعه کشت پنبه محسوب می‌شد. به لحاظ فنی و زراعی، عواملی چون: مشارکت کارشناسان بین‌المللی در بخش تحقیقات، رایج نبودن کشت‌های فشرده، رعایت تناوب زراعی صحیح، وجود نهاده‌های با کیفیت (سموم نباتی و ...)، پایین بودن دستمزد، قیمت مناسب و کفایت نسبی آب، شرایط مناسبی برای توسعه کشت پنبه فراهم نموده‌اند. نیاز کشور به درآمدهای ارزی و حفظ و افزایش اشتغال و وجود سازمان تخصصی، از عواملی بوده که عزم و اراده دولت را در این مسیر همراه نموده است.

جدول شماره ۲- سوابق تولید پنبه - (۱۳۵۷-۱۳۰۳)

دوره	تولید سالانه پنبه (تن)	توضیحات
۱۳۰۳-۱۳۱۱	۱۸۰۰۰	ترویج کشت پنبه آپلند.
۱۳۱۲-۱۳۲۰	۳۴۵۰۰	آغاز توسعه کشت پنبه آپلند.
۱۳۲۱-۱۳۲۸	۱۸۰۰۰	افت تولید پنبه در کشور بدلیل بروز جنگ جهانی دوم.
۱۳۲۹-۱۳۳۸	۵۴۲۰۰	توسعه و رونق کشت. تشکیل شورای عالی پنبه در سال ۱۳۳۳ و تاسیس سازمان پنبه در سال ۱۳۳۵
۱۳۳۹-۱۳۴۲	۹۹۰۰۰	ارزش پنبه تولیدی حدود ۵ میلیارد ریال که ۶/۵ درصد از کل تولیدات کشاورزی و ۲/۶ درصد از درآمد ملی کشور را به خود اختصاص می‌داد.
۱۳۴۳-۱۳۴۴	۱۳۶۰۰۰	ادامه رونق کشت پنبه.
۱۳۴۵	۱۱۵۰۰۰	کاهش تولید بدلیل بروز طغیان آفت کرم خاردار در مناطق گرگان، گنبد و مازندران
۱۳۴۶-۱۳۵۰	۱۵۰۰۰۰	بهبود مجدد شرایط تولید.
۱۳۵۱-۱۳۵۷	۱۸۰۰۰۰	در شروع این دوره، ارزش پنبه ۱۳/۲ درصد از کل تولیدات کشاورزی کشور را شامل می‌گردید. در این دوره میانگین صادرات سالیانه حدود ۱۰۰ هزار تن بوده است.

ماخذ: پنبه، کشاورزی و بازرگانی، چاپ دوم، تالیف محمد رضا مرعشی و حسین واقفی - ۱۳۵۳

دیاگرامهای ۱- روند تغییرات سطح کشت و تولید پنبه (۱۳۵۶-۱۳۲۰) و (۱۳۹۱-۱۳۵۸)

❖ از سال ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۸۱

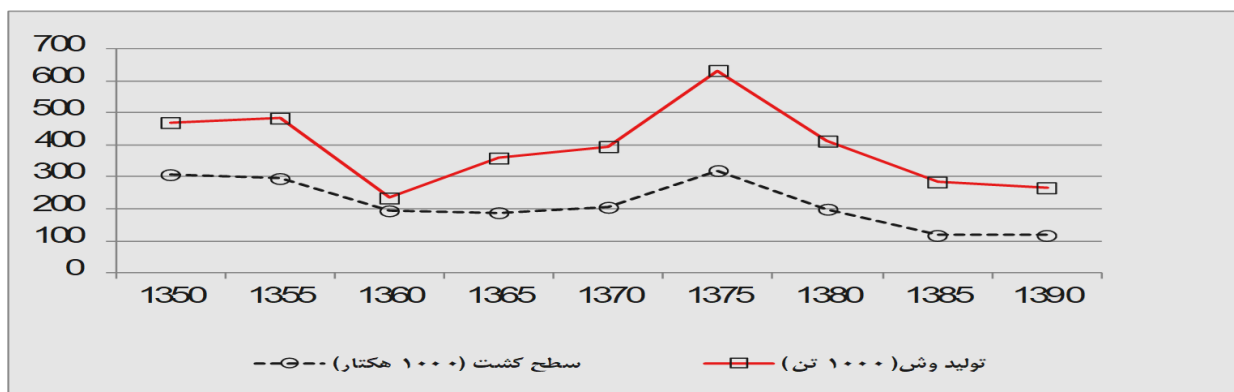
در این دوره سطح کشت پنبه گرچه با نوساناتی همراه بود، لیکن تولید، نیاز داخلی را تامین می کرد. در این مقطع، سال ۱۳۷۵ به لحاظ سطح کشت و تولید در اوج قرار گرفت که ۴۱ درصد آن مربوط به استان گلستان بوده است. صادرات پنبه در این سالها قطع شد و یا از میزان قابل توجهی برخوردار نبود. مجموع صادرات کشور طی این مدت کمتر از ۱۰۰ هزار تن بوده که از این میزان حدود ۵۰ درصد مربوط به سال ۱۳۷۵ می باشد. بنابراین می توان مهمترین شاخصه این دوره را انحصار فروش پنبه به صنایع داخلی ذکر کرد. شاخصه های مهم دیگر این دوره عبارتند از: افزایش قیمت نهاده ها و خدمات، افزایش نرخ کارمزد بانکی، رواج کشتهای پی در پی و فشرده تابستانه، توجه زارعین به برنامه ریزیهای کوتاه مدت و توسعه کشت غلات، دانه های روغنی، ذرت و شالی. در این مقطع زمانی سازمان پنبه در سال ۱۳۷۱ بنا به مصوبه شورای عالی آذاری منحل و تمامی وظایف آن به اداره کل پنبه و دانه های روغنی با تشکیلاتی محدود، منتقل شد. از حرکت های مثبت در این دوره، راه اندازی صندوق پنبه ایران در سال ۱۳۷۴ بود که با هدف تنظیم بازار ایجاد شد. لیکن به دلیل بروز مشکلات و عدم تداوم تخصیص اعتبارات، از کارایی مورد انتظار برخوردار نشد.

❖ از سال ۱۳۸۲ تا کنون

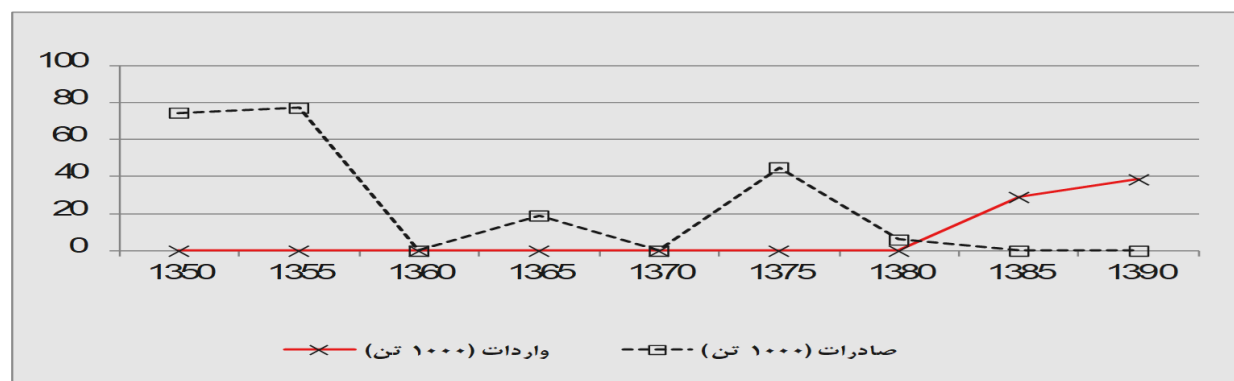
به رغم وجود ثبات نسبی در تامین نیاز داخلی، از سال ۱۳۸۲ واردات پنبه شکل گرفت و به مرور بر میزان سالیانه آن افزوده شد. به موازات آن، سطح کشت پنبه با کاهش شدید مواجه و نهایتاً از سال ۱۳۸۵ به بعد میزان آن با افت شدید روبرو شد. کاهش درآمد فعالیت های کشاورزی در مقایسه با بخش های خدماتی و کم زحمت، موجب کاهش تمایل جوانان به حرفه پر زحمت زراعت، از جمله پنبه کاری شد. در جدول و نمودارهای زیر روند تغییرات سطح کشت، عملکرد، تولید، واردات و صادرات پنبه کشور در مقاطع زمانی ۱۰ ساله (۹۰-۱۳۵۰) ارائه شده است. آمار ده ساله اخیر نشان می دهد که ایران از مقام صادر کننده پنبه به کشوری وارد کننده تبدیل شده است.

جدول شماره ۳- شاخص های تولید و بازرگانی پنبه در مقاطع ۱۰ ساله (۱۳۹۰-۱۳۵۰)

سال									شرح
۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰	۱۳۷۵	۱۳۷۰	۱۳۶۵	۱۳۶۰	۱۳۵۵	۱۳۵۰	
۱۱۷	۱۱۷	۱۹۹	۳۲۰	۲۰۵	۱۸۸	۱۹۴	۲۹۵	۳۰۷	سطح کشت (۱۰۰۰ هکتار)
۲۲۷۴	۲۴۲۷	۲۰۷۰	۱۹۷۸	۱۹۲۷	۱۹۱۰	۱۲۰۶	۱۶۴۱	۱۵۳۱	عملکرد (کیلو گرم بر هکتار)
۲۶۶	۲۸۴	۴۱۲	۶۳۳	۳۹۵	۳۵۹	۲۳۴	۴۸۴	۴۷۰	تولید وش (۱۰۰۰ تن)
۷۷	۹۱	۱۳۵	۱۷۹	۱۲۳	۱۱۱	۷۲	۱۵۵	۱۴۸	تولید محلوج (۱۰۰۰ تن)
۳۸.۵	۲۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	واردات (۱۰۰۰ تن)
۰	۰	۶	۴۵	۰	۱۹	۰	۷۷.۱	۷۴.۵	صادرات (۱۰۰۰ تن)

نمودار ۲ - تغییرات سطح کشت ، تولید و ش در مقاطع ۱۰ ساله (۱۳۵۰-۱۳۹۰)

نمودار ۳ - تغییرات واردات و صادرات پنبه در مقاطع ۱۰ ساله (۱۳۵۰-۱۳۹۰)

نگاهی به روند عملکرد تولید، سطح زیرکشت و واردات پنبه طی ۱۰ سال گذشته در ایران نشان می‌دهد که سطح زیرکشت و تولید این محصول کاهش یافته است (جدول ۴).

جدول ۴ - آمار عملکرد پنبه در دهه گذشته (۱۳۹۰-۱۳۹۹)

	سطح کشت	عملکرد و ش	تولید و ش	عملکرد پنبه	تولید پنبه	واردات پنبه	مصرف پنبه	صادرات پنبه	
	هزار هکتار	کیلو/هکتار	هزار تن	کیلو/هکتار	هزار تن	هزار تن	هزار تن	هزار تن	
1390	115.675	2312064	267448	656	75.883	39.2	126.009	0	
1391	100.655	2327247	234249	650	65.426	50.5	108.747	0	
1392	81.116	2337	189.595	748	60.67	54.7	118.534	0	
1393	84.8	2170	184.012	695	58.894	50.8	115.425	0	
1394	71.84	2146	154.203	687	49.345	50.6	97.23	0	
1395	70.365	2288	160.995	740	52.07	62.3	114.286	0	
1396	74.85	2408	180.239	746	55.838	68	125.712	0	
1397	70.8	2335	165.318	712	50.422	64	112.552	0	
1398	90.25	2535	228.784	760	68.635	97.6	162.135	0	
1399	97.468	2770	270	831	81				
			پیش بینی						

امسال در سطح ۹۷ هزار و ۴۶۸ هکتار پنبه‌کاری در ۱۸ استان کشور وجود دارد و از برنامه تدوین شده برای این محصول جلوتر هستیم. اگر با ضریب تبدیل یک دوم تخم پنبه و یک سوم الیاف محاسبه کنیم از ۲۷۰ هزار تن و ش معادل ۸۱ هزار تن الیاف تولید

می‌شود و نیاز کشور به الیاف پنبه تقریباً ۱۶۰ هزار تن است در حقیقت نیمی از نیاز کشور تولید و نیمی از آن وارد می‌شود (جدول ۳).

جدول ۵- آمار سطح کشت پنبه (هکتار)

ردیف	نام استان	1399	1398	1397
1	آذربایجان شرقی	1000	605	450
2	اصفهان	1100	1210	1210
3	اردبیل	12485	7753	3365
4	البرز	55	60	150
5	تهران	7	7	7
6	خراسان جنوبی	7114	7170	7179
7	خراسان رضوی	23328	24520	22906
8	خراسان شمالی	7400	8280	5981
9	سمنان	1910	2050	1235
10	فارس	18381	17900	14562
11	قزوین	125	120	0
12	قم	558	680	386
13	کرمان	1500	1450	981
14	گلستان	21385	17600	11920
15	مازندران	643	440	268
16	مرکزی	140	80	50
17	هرمزگان	250	250	100
18	یزد	87	75	50
	جمع	97468	90250	70800

*** میزان واردات پنبه در کشور**

هم اکنون ۵۰ درصد پنبه مورد نیاز کشور همچنان وارداتی است. میزان واردات انواع پنبه در سال ۱۳۹۸ برابر با ۹۷ هزار تن و ارزیابی آن در حدود ۲۰۰ میلیون دلار بوده است. حقوق ورودی برای واردات این محصول در سال ۱۳۹۸ برابر با ۵ درصد تعیین شده است. از این رو می‌توان بیان داشت که سیاست دولت مبتنی بر ایجاد رقابت بین تولیدکننده داخلی و واردات آن بوده است.

جدول ۶- میزان واردات پنبه به ایران

سال	مقدار (هزار تن)								ارزش (میلیون دلار)							
	98	97	96	95	94	93	92	91	98	97	96	95	94	93	92	91
پنبه	97.6	63.984	68	62.3	50.6	50.8	54.7	50.5	200.4	138.25	142.2	114.8	99.1	119.4	138.2	130.4

*** ضرورت احیای کشت پنبه و مزیت‌های فنی، اقتصادی و اجتماعی آن**

❖ اثرات مثبت گیاه پنبه در سیستم تناوب

گیاه پنبه به دلیل دارا بودن ریشه عمیق و جذب مواد غذایی از لایه‌های عمیق خاک، زمین را برای کشت گیاهان با ریشه سطحی افشان آماده می‌کند و به دلیل وجینی بودن زراعت آن، پاک‌کننده علف‌های هرز بوده و از پایداری علف‌های جدید جلوگیری می‌کند. ضمناً به دلیل نداشتن آفات و بیماری‌های مشترک با غلات، از گیاهان بسیار مناسب در تناوب با گندم بوده و ضمن کاهش علف‌های هرز، آفات و بیماری‌های گندم، دفعات و هزینه‌های سم‌پاشی در غلات را کاهش داده و عملکرد آن را افزایش می‌دهد. همچنین گیاه پنبه کربن آلی را به عمق خاک تزریق و به حفظ حاصلخیزی خاک کمک می‌کند. لذا به دلیل اثرات مثبت تناوبی این محصول، کشت آن در سیستم زراعی کشور بسیار مفید است.

❖ صرفه جویی ارزی

در حال حاضر حدود ۵۰ درصد نیاز کشور، بالغ بر ۹۷ هزار تن الیاف از طریق واردات تامین می‌گردد که نیازمند صرف سالانه ۲۰۰ میلیون دلار بوده و در شرایط فعلی تامین آن با محدودیت‌های زیادی مواجه است. از آنجائی که فرآورده‌های پنبه ارزش افزوده قابل توجهی دارد و طبیعتاً کشورهای صادر کننده در آینده محصول خام خود را به‌سادگی صادر نخواهند کرد، لذا توسعه کشت پنبه را در حد تامین نیاز داخلی اجتناب ناپذیر می‌نماید. از آنجا که تامین لینتر خام به عنوان یک ماده راهبردی از اولویت‌ها و دغدغه‌های صنایع دفاعی کشور است که در حال حاضر کل لینتر مورد نیاز از طریق واردات تامین می‌شود لذا پیش بینی می‌گردد با اجرای این طرح می‌توان بخشی از لینتر مورد نیاز صنایع دفاعی کشور را تامین کرد.

❖ توان سازگاری

پنبه نسبت به انواع خاک سازگاری زیادی داشته و عموماً به شوری خاک متحمل است. این گیاه در اثر وجود برخی مکانیزم‌های انتخابی، جذب سدیم را توسط ریشه محدود می‌سازد. آستانه تحمل پنبه به شوری خاک بدون افت عملکرد ۷,۷ دسی زیمنس بر متر می‌باشد.

❖ سرمایه‌گذاری‌های انجام شده

کشاورزان با تجربه سرمایه‌انسانی ارزشمندی برای تولید این محصول محسوب می‌شوند. تجربه آنان حاصل ده‌ها سال کار و تلاش و صرف هزینه زیاد فراهم آمده است. برای بیش از یکصد کارخانه پنبه پاک کنی و ۳۷۰۰ واحد کارخانجات کوچک و بزرگ نساجی بیش از ۷۲۰۰ میلیارد تومان سرمایه‌گذاری شده است.

❖ اشتغال

یقیناً جلوگیری از مهاجرت و حفظ اشتغال در روستاها از دغدغه‌های مهم مسئولان است. امروزه برای ایجاد اشتغال دائم هر نفر در جامعه، حدود ۳۵ هزار دلار سرمایه‌گذاری لازم است. بر اساس جداول هزینه تولید محصولات زراعی در سال ۹۲، در هر هکتار زراعت پنبه با برداشت دستی ۹۰ نفر روز و در مزارع با برداشت مکانیزه ۵۰ نفر به‌کار گرفته می‌شود. در حالی‌که نیروی انسانی مورد نیاز در هر هکتار کشت شالی ۵۰ نفر روز، آفتابگردان ۳۰ نفر روز، سویا ۳۰ نفر روز، ذرت دانه‌ای ۲۰ نفر روز و ذرت علوفه ۱۵ نفر روز است. بر اساس گزارشات، صنعت نساجی کشور، حدود ۱۲ درصد از شاغلین بخش صنعت را به خود اختصاص می‌دهد لذا وابستگی این صنعت به پنبه وارداتی، قابل تأمل است.

❖ آثار بهداشتی الیاف پنبه

الیاف پنبه دارای ویژگی‌های خوب از جمله سبکی، مقاومت در برابر حرارت، تبادل دمایی بدن، راحت، تجزیه پذیر، حساسیت‌زایی بسیار پایین و بدون آلاینده‌گی زیست محیطی بوده و برتر از الیاف مصنوعی است. به رغم افزایش الیاف مصنوعی، از اهمیت پنبه کاسته نشده و مصرف سرانه آن در جهان کاهش نیافته است.

* اهداف جهش تولید پنبه در کشور

* طرح خودکفایی پنبه در کشور

طرح خودکفایی پنبه نوشته شده است. در برنامه اقتصاد مقاومتی مصوب شد و در سال جهش تولید به عنوان طرح‌های اولویت‌دار اقتصاد مقاومتی به تصویب دولت رسیده است و در طرح اقتصاد مقاومتی مقرر است در افق ۱۴۰۴ به خودکفایی ۱۰۰ درصد برسیم. طرح خودکفایی پنبه یکی از ۸ طرح اقتصاد مقاومتی در حوزه محصولات کشاورزی است که در راستای افزایش تولید این محصول پیگیری می‌شود. هدف این طرح که از سال ۱۳۹۴ اجرای آن آغاز شده، در گام نخست، توقف روند نزولی تولید پنبه و سپس، توسعه کشت این محصول بوده است. و سالانه قرار است با رشد ۷ درصدی پیش برویم و تا پایان سال ۱۴۰۴ تولید به ۲۸۲ هزار تن برسد که با این میزان خودکفایی در کشور ایجاد خواهد شد. بر اساس برنامه ششم توسعه هم قرار است تولید کشور به ۲۸۲ هزار تن برسد.

* وضعیت خرید تضمینی، نهادهای تولید و سطح مکانیزاسیون کشت پنبه در کشور

پنبه دارای قیمت تضمینی است. قیمت سال جاری ۴۸۷۶۰ ریال است. حدود ۳ سال است که قیمت در بازار بیشتر از قیمت تضمینی است و دولت به خرید تضمینی پنبه ورود پیدا نکرده است و نهادهای تولید مانند کود، سم و بذر به اندازه کافی موجود است. البته تامین نهادهای یارانه دار با محدودیت مواجهه است. ۹۰ درصد کشت پنبه ماشینی است و ۱۰ درصد دستی است. ۹۸ درصد مزارع پنبه به صورت دستی توسط کارگر برداشت می‌شود و فقط ۲ درصد مزارع توسط ماشین برداشت می‌شود.

* وضعیت صنایع تبدیلی و فرآوری پنبه در کشور

محصول تولید در مزرعه، وش نام دارد. وش در کارخانجات پنبه پاک کنی تصفیه می‌شود و به دو محصول پنبه دانه و پنبه تفکیک می‌شود. در کشور حدود ۷۰ کارخانه فعال پنبه پاک کنی وجود دارد که کافی است. از پنبه دانه در صنعت روغن کشی استفاده می‌شود و باقیمانده آن به عنوان کنجاله مورد استفاده دام قرار می‌گیرد. البته در حال حاضر روغن کشی از پنبه دانه بسیار محدود صورت می‌گیرد و پنبه دانه مستقیماً به عنوان خوراک دام استفاده می‌شود. پنبه هم تحویل کارخانجات ریسندگی قرار می‌گیرد و تبدیل به نخ می‌شود.

* موانع، مشکلات و علل عمده کاهش تولید پنبه در کشور

هزینه‌های تولید پنبه در کشور بالا است زیرا آفات زیادی دارد بنابر این به دلیل قیمت بالای سموم هزینه پنبه‌کاران بالا می‌رود. مثلاً در استانی مثل خوزستان که منطقه گرم است و آفت زیادی دارد پنبه‌کاری تعطیل شده است. هزینه‌های برداشت این محصول هم بالا است چرا که هم برداشت سخت است و محدودیت کارگری وجود دارد و کمباین‌های ویژه این محصول هم در کشور نیست قیمت آن هم بسیار گران است و کشاورزان نمی‌توانند تهیه کنند. استفاده از این کمباین‌ها هم نیاز به زمین‌های بزرگی دارند که البته زمین‌های کشاورزی در کشور ما خرد است. میانگین زمین‌های پنبه‌کاران ۳ هکتار است.

در قدیم هزینه کارگری ارزان بود به همین دلیل پنبه‌کاری رواج بیشتری داشت. اکنون نیز در کشورهایی مانند هندوستان، ازبکستان، چین، آفریقا به دلیل کارگر ارزان تولید پنبه مناسبی دارند. برخی کشورها مانند ترکیه، آمریکا، یونان، استرالیا و آرژانتین هم با مکانیزاسیون یعنی استفاده از انواع ماشین‌آلات تولید خود را افزایش داده‌اند. اما از همه اینها مهم‌تر در کشورهای مختلف با پرداخت یارانه به پنبه، تولید این محصول را افزایش می‌دهند اما در کشور ما یارانه ای پرداخت نمی‌شود. در این راستا با توجه به بررسی‌های میدانی، نظر کارشناسان و سوابق موجود، مهمترین علل کاهش سطح کشت و تولید پنبه در زیر خلاصه شده است.

➤ **دشواری زراعت:** عملیات برداشت سنتی و دشوار بوده، دستمزدها افزایش یافته، کمبود کارگر مشهود و ماشین‌های برداشت گران است.

➤ **بازده اقتصادی:** محصولات رقیب به دلیل برتری بازده اقتصادی جایگزین پنبه شده و کشت آن به اراضی کم بازده منتقل شده است. این موضوع موجب محدودیت ارتقای عملکرد پنبه نیز شده است. کشت پنبه با آخرین و حساس‌ترین آبیاری‌های غلات همزمان بوده و از این بابت معمولاً با محدودیت آب مواجه است.

➤ **نقش صنعت:** صنعت نساجی کشور با بخش تولید پنبه تعامل کافی نداشته و به دلیل وجود تسهیلات روان و تا حدی به واسطه ضایعات کمتر، به واردات توجه بیشتری دارد.

➤ **بازرگانی:** قیمت‌های بین‌المللی پنبه با اتخاذ سیاست‌های حمایتی دولت‌های تأثیرگذار، پایین نگه‌داشته شده و به رغم وجود تورم سالیانه قابل توجه در کشور، میزان حمایت‌های داخلی جبران‌کننده آن نیست.^۲

* برنامه‌ها و سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی برای توسعه و جهش تولید پنبه در کشور

پنبه در اولویت حمایت‌های عمومی وزارت جهاد کشاورزی قرار دارد. این حمایت‌ها عبارتند از: تسهیلات سرمایه در گردش کشاورزان، تسهیلات خرید ماشین‌های کشاورزی، یارانه نهاده‌های کشاورزی و برنامه‌های تحقیقات آموزش ترویج.

* راهکارهای جهش تولید پنبه در کشور

برداشت ماشینی: در حال حاضر بیشتر پنبه‌ها به صورت دستی برداشت می‌شود. هزینه برداشت دستی و کمبود کارگر مهمترین عامل بازدارنده سطح کشت پنبه برای آینده است. برداشت ماشینی با افزایش تولید ماشین در داخل و واردات با تخصیص یارانه تسهیلات و یارانه قیمت باید توسعه یافته و فراگیر شود.

^۲ - دفتر طرح پنبه وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۸/۱۰/۲۵

بذر: سالانه حدود ۶۰ درصد پنبه کاری کشور از بذر گواهی شده و استاندارد استفاده می‌شود. هزینه زیاد تولید بذر استاندارد و ضد عفونی شده در داخل کشور و قیمت زیاد بذر وارداتی باعث می‌شود تا کشاورزان از بذر خود مصرفی استفاده کنند. تخصیص یارانه بذر راه حل اصلی استفاده حداکثری از بذر استاندارد است.

هماهنگی زنجیره تولید پنبه از مزرعه تا نساجی و پوشاک: واردات بی‌رویه و قاچاق اقلام مختلف نساجی به ویژه نخ باعث صدمه به تولید داخل می‌شود. این زنجیره و فراتر از آن شبکه تولید باید هماهنگ و تنظیم شده در سراسر مجموعه باهم هماهنگ باشند.

*** میزان استفاده از فن آوری و شرکت‌های دانش بنیان در پنبه**

در این خصوص هنوز فعالیت گسترده ای انجام نشده است.

*** جمع بندی**

مهمترین مسئله این است که بیشتر کشورهای دنیا چه فقیر و چه غنی از تولید پنبه در کشور خود حمایت می‌کنند. در صورتی که این حمایت دولتی در ایران صورت نگیرد باعث عدم رقابت تولید داخل با واردات می‌شود. لذا باید حمایت‌های دولتی ادامه و افزایش یابد. هماهنگی در زنجیره تولید از مزرعه تا نساجی و پوشاک مهم است. اگر کالاهای نساجی با قاچاق وارد کشور شوند باعث لطمه به صنعت نساجی داخلی پایین دستی می‌شود و در نهایت باعث تضعیف زراعت پنبه در مزرعه که اولین حلقه تولید است می‌شود. از دست رفتن جایگاه این محصول در کشور باعث شده تا ایران به یک کشور واردکننده پنبه تبدیل شود. اگرچه عوامل زیادی در کاهش سطح زیرکشت این محصول نقش داشته‌اند، اما مهمترین عامل آن را می‌توان از دست دادن جذابیت اقتصادی این محصول دانست. بالاتر بودن هزینه تولید این محصول نسبت به متوسط جهانی و کشورهای همسایه از یک طرف و کاهش نسبت قیمتی این محصول نسبت به گندم، باعث کمتر شدن سود خالص این محصول شده و در نهایت انگیزه کشاورزان برای قرار دادن این محصول در الگوی کشت از دست رفته است. بنابراین، با توجه به محدودیت‌های ارزی و مشکلات ناشی از تحریم‌ها، پیشنهاد می‌شود اولاً، توسعه تحقیقات جهت کاهش مصرف آب و افزایش عملکرد در واحد سطح صورت بگیرد و از طرف دیگر، انگیزه اقتصادی کشاورزی و سودآوری این محصول تقویت شده و همچنین سیاست‌های تعرفه‌ای مناسب در مورد واردات پنبه اتخاذ شود.